

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне дослідження історії Сходу неможливе без показу наукових та громадських здобутків учених-сходознавців, які діяли в різні історичні епохи. Адже історія – це складний і багатогранний процес, що має внутрішню логіку і розвивається на основі власних законів. Але разом з тим історія – продукт діяльності людей, серед яких кожен переслідує власні цілі та інтереси. Ось чому питання про те, хто все ж таки творить, а хто вивчає історію, завжди знаходиться в центрі уваги. При цьому особливо важлива роль належить біографіям відомих учених, які є першорядними джерелами до вивчення не лише відповідних персоналій, а й атмосфери епохи.

У XIX ст. у силу свого географічного положення Одеса стала одним із центрів формування сходознавства як науки. Саме тут було відкрито училище східних мов (1828 р.) та Інститут Східних мов (1837 р.) при Рішельєвському ліцеї. Тут же плідно працювало засноване в 1839 р. Одеське товариство історії та старожитностей, одним із напрямків діяльності якого було збирання матеріалів про історію та культуру народів Сходу (татар, турків та ін.), давніх і середньовічних рукописів, монет, а також наукова систематизація й видавнича діяльність.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що вступ України до світового та інтелектуального геополітичного простору вимагає формування наукової еліти, яка б відповідала світовим стандартам. Це завдання тісно пов'язане з необхідністю радикальної реорганізації системи вищої освіти. Одним із обов'язкових підходів до вирішення даної проблеми є ретроспективний аналіз історико-культурної спадщини України та Росії, що тісно пов'язаний із діяльністю вчених-сходознавців Одеси.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у контексті науково-дослідних тем «Історія Чорноморського регіону» й «Актуальні проблеми історії Нижнього Подніпров'я та Побужжя» (zareєстрована в УкрІНТЕІ – РК 0100U003788 від 03.08.2000 р.), що включені до наукової комплексної програми Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Об'єкт дослідження – наукова та громадська діяльність сходознавців Російської імперії в XIX – на початку XX ст.

Предмет дослідження – роль учених та громадських діячів Одеси (професорсько-викладацький склад Інституту Східних мов Рішельєвського ліцею і Новоросійського університету, члени Одеського товариства історії та старожитностей) у розвитку орієнталістики XIX – початку XX ст.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з початку XIX ст. до початку XX ст. Нижня межа визначається відкриттям Рішельєвського ліцею (1817 р.) та училища східних мов (1828 р.), де було започатковано вивчення

сходознавчої проблематики. Верхня межа зумовлена революційними подіями 1917-1920 рр., що призвели до занепаду і закриття Одеського товариства історії та старожитностей і Новоросійського університету.

Територіальні рамки обмежуються Одесою, тому що саме тут знаходилися Рішельєвський ліцей, Новоросійський університет, а також було організовано й діяло Одеське товариство історії та старожитностей.

Мета і завдання дослідження. Основна мета дисертаційної роботи полягає у виявленні особливостей наукової та громадської діяльності вчених-сходознавців в Одесі як одному з найбільших наукових центрів півдня Російської імперії в XIX – на початку XX ст. Вона конкретизується й реалізується у вирішенні таких завдань:

- встановити сучасний рівень наукової розробки досліджуваної проблеми та її джерельну базу;
- ввести до наукового обігу невідомі раніше архівні документи та матеріали з біографій учених-сходознавців Одеси;
- виділити передумови й історичний контекст процесу вивчення історії країн Сходу в Одесі;
- визначити місце й роль професорсько-викладацького складу Інституту Східних мов Рішельєвського ліцею в підготовці сходознавчих кадрів;
- показати громадсько-викладацьку діяльність учених-орієнталістів історико-філологічного факультету Новоросійського університету;
- виявити й систематизувати різноманітний матеріал про викладання східних мов, розвиток наукових дисциплін в Інституті Східних мов та Новоросійському університеті;
- розкрити значення засновників сходознавчих студій для функціонування Одеського товариства історії та старожитностей;
- показати роль дослідників східних колекцій музею ОТІС;
- довести суспільну значимість східної тематики в заключний період існування Імператорського Одеського товариства історії та старожитностей;
- оцінити науковий рівень одеських сходознавців у контексті російської та світової орієнталістики, визначивши їх внесок у науку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі вивчених праць попередників (дореволюційна, радянська, українська та російська історіографія) і власних досліджень (архівні матеріали, збірки документів, мемуари, праці вчених-сходознавців) зроблено узагальнення, сформульовано висновки, практичні рекомендації.

Уперше наукова та громадська діяльність учених-сходознавців Одеси розглядається як самостійна наукова проблема, здійснено комплексний підхід до її вирішення:

- встановлено ступінь наукової розробки теми;

- проаналізовано діяльність професорсько-викладацького складу Рішельєвського ліцею і Новоросійського університету при створенні навчальних програм в області викладання сходознавчих дисциплін;
- простежено елементи громадської позиції вчених Новоросійського імператорського університету;
- висвітлено науково-педагогічну діяльність значної кількості одеських сходознавців;
- уведено до наукового обігу значну кількість нових джерел (архівних документів, рукописів).

Уточнено характеристику діяльності дослідників Одеського товариства історії та старожитностей щодо збору і наукової обробки сходознавчого матеріалу.

Дістали подальшого розвитку такі питання:

- аналіз джерельної бази дореволюційних сходознавчих студій;
- визначення маловивчених аспектів діяльності ряду вчених-сходознавців;
- доповнення реконструкції наукового і громадського життя Одеси в XIX – на початку XX ст.

Практичне значення одержаних результатів дисертації полягає в тому, що систематизовані матеріали сприяють підготовці нових праць із всесвітньої історії, історії України, історіографії та історичного краєзнавства, розробці спецкурсів у вищих навчальних закладах; можуть застосовуватися для оновлення експозицій в Одеському археологічному музеї, дають можливість ширше висвітлити поставлену проблему на регіональному рівні.

Зібрані матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у процесі реформування вищої школи в Україні.

Апробація результатів дисертації. Рукопис дисертації обговорено і рекомендовано до захисту на засіданні міжкафедрального семінару кафедр історії, всесвітньої історії, міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Основні результати дослідження доповідалися на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях, а саме: Міжнародній науковій конференції, присвяченій 150-річчю з дня народження члена-кореспондента АН СРСР, професора О. А. Спіцина «История и практика археологических исследований» (Санкт-Петербург, 2008); других одеських Воронцовських читань «К 200-летию Спасо-Преображенского собора. Церковь и государство в эпоху Воронцова» (Одеса, 2008); третіх одеських Воронцовських читань (Одеса, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум – 2010: стратегії України в геополітичному просторі» (Ялта, Крим, 2010).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено у 11 публікаціях, 6 із яких – у визначених ВАКом України фахових виданнях, 4 – у матеріалах і тезах конференцій, 1 – у збірнику наукових праць.

Структура дисертації відповідає поставленій меті та визначеним завданням і складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів основної частини (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 244 сторінки, основного тексту – 181 сторінка, список використаних джерел нараховує 419 позицій.